

Národ a
Evropa
v českém
myšlení

Jan Musil

Jan Musil (ed.): Národ a Evropa v českém myšlení

Jan Musil (ed.)
Národ a Evropa v českém myšlení

Acta Universitatis Purkynianae
Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae
Studia Philosophica, sv. 10

Filozofická fakulta
Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. Labem
České mládeže 8
CZ 400 96 Ústí n. Labem
<http://ff.ujep.cz>

Jako 10. svazek v řadě Studia Philosophica vydala Filozofická fakulta
Univerzity J. E. Purkyně v Ústí n. Labem

Vědecký redaktor: Mgr. Jan Musil
Lektorovali: PhDr. Martin Šimsa, Ph.D. a Mgr. Ivan Landa, Ph.D.
Jazyková korektura: Mgr. Renata Vykusová
Překlad anglického resumé: Mgr. Anna Pilátová, Ph.D.

Grafický design PROTEBE live
Sazba martin.tresnak@gmail.com
Tisk RS Design Teplice
Vydání první, Ústí n. Labem 2015
Náklad 200 kusů

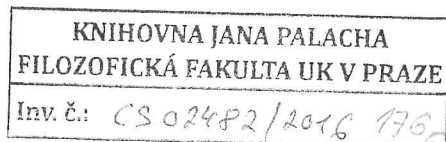
KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Národ a Evropa v českém myšlení / Jan Musil (ed.). – Vydání první. – Ústí n. Labem : Filozofická fakulta
Univerzity J.E. Purkyně v Ústí n. Labem, 2015. – (Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae. Studia
Philosophica ; svazek č. 10) Anglické resumé

323.1:316.347 * 321.01 * 316.344.8(4) * [339.923+327](4) * 32:1 * (4) * (437.3)

- národ (kategorie) – Evropa
- stát – Evropa
- evropanství
- evropská integrace
- politická filozofie – Česko
- kolektivní monografie

321 – Politologie [15]

Kniha byla vydána díky prostředkům na Institucionální výzkum Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty
Purkyně v Ústí nad Labem pro rok 2015.

Dále se na vydání spolupodílela Asociace muzeí a galerií ČR a Muzeum města Ústí nad Labem.

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM
Filozofická fakulta

Národ v Evropě a české myšlení	7
Jan Musil	
Evropa a konstrukce identity	17
Miloš Havelka	
Masaryk: Evropa – federace svobodných národů	29
Daniel Kroupa	
Richard Coudenhove-Kalergi a myšlenka Panevropy.....	54
Vlasta Čiháková Noshiro	
Národ mezi filosofií a antropologií (Emanuel Rádl a Jindřich Matiegka)	72
Jan Musil	
Exilová polemika o knize Romana Jakobsona: příspěvek ke sporu o smysl českých dějin z válečné doby	91
Tomáš Hermann	
Národ a Evropa v díle kardinála Tomáše Špidlíka	111
Edita M. Mendelová OP	
Evropa jako dialog a úkol v pojetí Ladislava Hejdánka	125
Aleš Havlíček	
Summary: Nation and Europe in the Czech Thought	135
Seznam literatury	139
Jmenný rejstřík	151
O autorech	155

myšlení právě v neopakovatelném postavení mezi dvěma tradicemi, přičemž jen my máme možnost být mostem – velkou syntézou.

*

Vydání publikace předcházela stejnojmenná konference konaná v Muzeu města Ústí nad Labem v prosinci 2014. Její vznik zajistil po finanční stránce rozpočet FF UJEP z prostředků určených na stimulaci vědecko-výzkumné činnosti akademických pracovníků.

S vděčnou vzpomínkou věnují autoři tuto kolektivní monografii Aleši Havlíčkovi, který k uspořádání konference a k její přípravě udal prvotní impulz. Náhlá smrt, která jej zastihla při plném pracovním nasazení, již nedovolila, aby dokončil svou kapitolu o Evropě jako dialogu a úkolu. Podařilo se nám však získat rukopis referátu, jenž jsme se rozhodli (po nezbytných redakčních úpravách) uveřejnit jako závěrečnou výzvu k odpovědně naplňované svobodě a k péči o společný evropský kulturní prostor.

Naším přáním je, aby se publikace stala především pomůckou pro studenty oborů politologie, filosofie, politické filosofie a společenských věd. Potěšujícím by bylo, kdyby si nadto našla svého čtenáře i v řadách širší poučené veřejnosti, a přispěla by tak k další rezonanci oněch tří velkých otázek schovaných v šesti slovech svého názvu.

Pojem „identity“ se ve své dnešní podobě do společenských věd dostává překvapivě pozdě, vlastně až po roce 1945, v souvislosti s předchozím etnickým a kulturním rozvalem Evropy. Před válkou spíše jen individuálně-psychologicky používaný pojem *identita* (zejména v hlubinné a analytické psychologii pro označení individualizované podoby psychologických charakteristik) se po ní sociologizoval a politizoval. Dnes lze konstatovat jistý trend k přechodu od tehdejšího substanciálního (primordiálního)¹ pojetí identity k pojetí funkcionálnímu, zdůrazňujícímu, že každé individuum představuje spíše navrstvení různých identit (případně jejich vztahů) než nějakou jednoznačnou jednotu a identita se spíše projevuje různě v různých situacích, než aby byla zjištělná jako nějaká jednotící a jednoznačná věc v nás. Zároveň je možné odlišit *obsahové* chápání identit (respektive enumerativní, vypočítávající jednotlivé identifikátory) a *formální* chápání (analytické, více zdůrazňující role pro individuum nebo ve společnosti).²

1 To zdůrazňuje, že národní identity jsou původními (a většinou *přirozenými*) kulturními vazbami. Podle sociologa Edwarda Shielse (1910–1995) jsou většinou založeny v tradicích, odkud vyrůstají osobní a skupinové závislosti (*loyalty*), jako jsou vztahy k nejbližším příbuzným, k určitému jazyku a náboženství, k určitým zvykům a normám chování a také k určitým skupinám (*třídní vědomí*, status) a místům (*vlast*) atp. I když vymezování těchto pojmů není vždy zcela jednotné, lze říci, že primordialisté propojováním původu a sociální příslušnosti nebo přímo jejich *substancionalizací* v zásadě oslabují nebo přímo odmítají tezi o národu a národní identitě jakožto historicko-sociální konstrukci.

2 V souvislosti s politickými změnami se také objevila otázka, jaký druh identity nás kvalifikuje k účasti ve veřejné sféře, která ovlivňuje státní moc a podmiňuje politiku vlády. Snahy o zavádění demokratických forem vlády vyvolávaly naléhavou otázku, kdo je a kdo již není součástí *lidu*, respektive národa.

je. Tento ideál vychází z mesiánské ideje, jež v Rusku velice zakořnila a ve své podstatě se v něm projevuje dosud – i v politice jeho prezidenta Vladimira V. Putina. Rusko má tedy vůči Evropě povinnost – podle svých myslitelů – přijmout její kulturu a způsobem sobě vlastním přetavit její principy do své kultury a v okamžiku, kdy dosáhne vyššího stupně, než měla v Evropě, ji znovu Evropě vracet. Všechno to se děje na základě *ruského pravoslaví*. Tato víra musí prostoupit celý stát i společnost a vše sjednotit (*vseedinstvo*). Není to myšlenka nikterak nová, nýbrž byla převzata z Byzance a realizována v podmínkách ruského samoděržaví, bolševického Sovětského svazu a nyní putinovského Ruska. Rusko má Evropu, která se ocitla ve velké duchovní krizi, z ní vyvést, a tak přispět do *společné pokladnice evropské spirituality*: to nejlepší ze Západu i z Východu je spojeno do jedné syntézy, kterou je pak možno předávat dál. A právě tady se podle Špidlíka nachází místo pro *slovan-ský příspěvek*. On sám však tuto myšlenku už blíže nerozpracoval, neboť záhy po jejím vyslovení onemocněl a zemřel.

Je tedy nezbytné, aby další badatelé jednak zhodnotili jeho filosofický a teologický vklad, a jednak promysleli možnost výše naznačené syntézy.

1. Evropa není jen geografický, ale především kulturní prostor. Kdy se Evropa stala Evropou?

Žijeme v době, kdy se intenzivně diskutuje o jednotě a smyslu Evropy, podobně jako před pětadvaceti lety. Na konci osmdesátých let a v letech devadesátých se tomuto tématu věnoval Ladislav Hejdánek, pro kterého byla Evropa podivným a podivuhodným fenoménem. Na téma Evropy napsal několik kratších textů, jež vycházely z jeho podrobnějších analýz události, dějin a subjektu.

Poměrně často se v jeho textech objevovala myšlenka návratu do Evropy. V této souvislosti uváděl, že geograficky jsme zajisté do ní nikdy nepřestali náležet, přesto jsme ale v jistém smyslu z Evropy zmizeli. A to v období od roku 1948 do roku 1989, které Hejdánek chápe jako „únos“ z Evropy sovětskou imperiální politikou. Naopak období po roce 1989 vidí jako návrat do Evropy. V čem ale spočíval onen únos a v čem má spočívat návrat? Rozhodně se vracíme odněkud, kde vládl jiný způsob myšlení, než tam, kam přicházíme. A kam se tedy vracíme. Nepochyb- ně bychom se neměli vracet pouze k ekonomickým a technickým

1 Tato kapitola vychází ze stejnojmenného referátu, který byl autorem přednesen 11. prosince 2014 na konferenci *Národ a Evropa v českém myšlení* v Ústí nad Labem. V důsledku autorova náhlého skonu již nedošlo k jejímu dopracování do závěrečné podoby. Jiřímu Chotašovi se ale podařilo v pracovním počítači Aleše Havlíčka nalézt elektronickou verzi referátu. Zároveň Jakub Jínek objevil v pozůstalosti tištěnou verzi s ručně zanesenými poznámkami. Provedli jsme komparaci obou a s drobnými redakčními zásahy Havlíčkův referát otiskujeme namísto závěrečné kapitoly. Zmíněným pánům patří náš velký dík, stejně jako Ladislavu Hejdánkovi za dohledání bibliografických údajů.

vymoženostem. Neměli bychom se ani vracet do minulosti, do minulé Evropy, naopak se musíme a chceme vracet do Evropy, jež je celkem, ke kterému patří nejen minulost a přítomnost, ale také ještě nenastalá budoucnost. Nesmíme však zapomínat, že tu celek nikdy není přítomen a ani nikdy v minulosti nebyl. Vracíme-li se tedy do Evropy jako do celku, tak jak se k ní jako k celku můžeme vztahovat? V první řadě tak, že se budeme podílet na utváření budoucí Evropy. Návrat do Evropy je návratem do budoucí Evropy, nikoli do té, která je už minulostí.

Evropa, o kterou nám jde, není tedy geografickým vymezením, nýbrž tvoří jistou tradici či způsob života. A právě navázání na tuto tradici a její rozvinutí představuje přihlášení se k Evropě a zároveň podíl na jejím utváření. Hejdánek v textu *Budoucnost Evropy a my* píše: „Být Evropanem znamená především určitým **způsobem žít a myslet** – a zejména nějak navazovat na to, jak už před námi žili a mysleli nedávní i dávní Evropané. [zvýrazněno A. H.]“² Na čem ale takový způsob evropského žití a myšlení či evropské tradice stojí? Podle Hejdánka na křesťanství, jež bylo zformováno řeckou a hebrejskou tradicí. K tomuto bodu se ještě vrátíme.

Evropa není daným útvarem v tom smyslu, že se v něm narodíme Evropany, nýbrž Evropany se stáváme či se jimi učíme být. A učit se být Evropanem není jednorázový akt, nýbrž se uskutečňuje stále znovu a znovu. Důvod spočívá v tom, že Evropa nemá nějaký konečný cíl. Tedy být Evropanem znamená opětovně se podílet na utváření cíle Evropy, který ale není nikdy cílem konečným. Ten, kdo jen mechanicky napodobuje něco z toho, co utváří Evropu, není Evropanem. Být Evropanem představuje aktivní přístup. A také Evropa se pak stává událostí, jež se děje, jež není ukončena dosažením předem vytčeného cíle.

Evropanem ale není jen ten, kdo v Evropě žije, může jím být i ten, kdo žije mimo geografické vymezení Evropy, pokud myslí a žije jako Evropan. Podobně se mohou v Evropě stávat Evropany i obyvatelé jiných kontinentů, kteří zde přechodně žijí, pokud ale myslí evropsky. Jedni i druzí se podílejí na šíření evropanství.

2 L. Hejdánek, *Budoucnost Evropy a my*, in: M. MacDonagh-Pajerová – J. Hron (eds.), *Evropané píší o Evropě*, Praha 2008, s. 61–65, zde s. 61.

Evropa se stala Evropou tehdy, když uvedla do souladu celou řadu sociálních, morálních, politických i technických „vynálezů“.³ Proto se i dnes musíme vztahovat do minulosti, nikoli ale pouhým navracením se k ní, nýbrž skrze porozumění. Musíme na ni umět navazovat a hledat v ní materiál a podněty pro utváření budoucnosti. Porozumět minulosti znamená totiž něco z ní vynechat, něco naopak podržet. Na tom, co vynecháme a co podržíme, je ale třeba se s ostatními shodnout a to v dialogu, který je charakteristický pro Evropu. Kulturní Evropa dialogu se utvořila v polovině prvního tisíciletí před Kristem.

2. Evropa je kulturní tehdy, když se chová dějinně. Evropa je událost

Hejdánek rozlišuje mezi říšemi a civilizacemi či kulturami. Některé kultury mohou být součástí říší a mohou také s říšemi končit, jiné je mohou přežít. Řecké *poleis* [obce] vytvořily kulturu, která je pro Evropu konstitutivní.

Evropa stejně jako řecké *poleis* není říší, nýbrž kulturou či kulturní tradicí. Rozdíl mezi Evropou jako říší a kulturní tradicí je v tom, že ta první Evropa by ke svému udržení potřebovala mocenské či silové nástroje. Naopak Evropa jako kulturní tradice je založena na tom, co teprve přichází, co tu není, na budoucnosti, nikoli na tom daném. Chápeme-li Evropu jako celek, tak je třeba mít na paměti, že k celku patří také budoucnost. Evropa není jednotná svými zeměpisnými souřadnicemi, nýbrž způsobem myšlení a jednání.

V minulosti k Evropě patřila Malá Asie a severní Afrika, a naopak k ní nepatřila Skandinávie, která se její součástí stává až se šířením křesťanství. Křesťanství je rovněž jedním ze základních stavebních kamenů. „Evropské tradice jsou proto neoddělitelné a neodmyslitelné od tradic židovských a od arabského zprostředkování

3 Srov. Tamtéž, s. 62.

řecké i hebrejské antiky.⁴ V křesťanství se setkávají dvě velké myšlenkové tradice, řecká a hebrejská, které spolu vedou od té doby rozhovor.⁵ Ten není založen na síle či vnější moci, na podmanění si druhého, nýbrž na argumentaci, která ukazuje a přesvědčuje. Jiné kulturní tradice nic takového neznají. Řekové takový rozhovor nazvali dialogem. Cílem je odkrývat jádro problému nebo, jak také Hejdánek říká, odkrývat pravdu. Jsou to tedy křesťanští myslitelé, kteří uskutečnili setkání řecké a hebrejské tradice v dialogu. A to, co vzniklo, je Evropa. Ta ale není odvoditelná z jedné tradice, nýbrž je výsledkem dialogického střetávání obou tradic.

*Evropa má budoucnost jen jako společenství těch, kdo spolu hovoří, kdo zůstávají v rozhovoru, v **dialogu** a kdo uprostřed rozhovoru spolu očekávají světlo pravdy, vyjasňující, co je právě tím pravým postupem, tím pravým činem v daných okolnostech. Jinak se to, co chceme politicky integrovat, bude „Evropa“ jen jmenovat, ale se skutečným evropanstvím to bude mít jen málo společného. [zvýrazněno A. H.]⁶*

Tak pluralita tradic, která je v živém dialogu, je základem Evropy. Bude-li popřena, pak zavládne jeden hlas, jeden názor, který si silou vynutí poslušnost. A přesně to charakterizovalo svět, do kterého jsme byli z Evropy uneseni. Pluralita, především ta názorová, je naopak stavebním kamenem evropské kultury. Bez ní nebo při jejím opuštění ztrácí Evropa svůj smysl a ztrácí také na síle. Rozhovor mezi různými tradicemi může být i vášnivý, ale musí v něm být upřímná snaha o porozumění a vyjevení problému. Tolerance nemá mít v takovém případě v Evropě vůbec žádné místo. Jde totiž o pravdu, spravedlnost či právo. „Základem Evropy a evropanství je vždy znovu se vracející otázka po tom, co je v dané situaci, tím ‚pravým‘, co je vskutku pravdivé, vskutku spravedlivé, vskutku tím, co ‚má být‘ a co se ‚má stát‘, a o čem

4 L. Hejdánek, *Evropská integrita jako dialog*, in: *Křesťanská revue* 54/1997, s. 5–8, zde s. 7.

5 Srov. L. Hejdánek, *Myšlenka vítězné pravdy jako perspektiva Evropy*, in: *Křesťanská revue* 63/1996, s. 144–149 a s. 175–180.

6 L. Hejdánek, *Evropská integrita jako dialog*, s. 8.

se nehlasuje a nemůže hlasovat tak, že se jen zprůměruje vůle většiny a oktrojuje se všem.“⁷

Evropu charakterizuje ono sókratovské „vědění nevědění“ či delfský nápis *gnóthi seauton* [poznej sám sebe]. Charakterizuje ji také touha po vědění a po pravdě, kterou nemáme, ale po které toužíme. Evropa totiž nevlastní poslední pravdu světa. Pravda přichází jen v dialogu. Proto je Evropa na dialogu založena.

Evropu Hejdánek spatřuje jako útvar založený na hledání pravdy, na hledání toho, co má být, namísto toho, co je. Hledání toho, co má být, vyžaduje otevřenost budoucnosti. Takový přístup k Evropě se vyznačuje kritickou reflexí dílčích cílů, které si Evropané kladou. A proto návrat do Evropy je možný jen v otevření se budoucnosti a v dialogu s ostatními nad výzvami, jež nám přinášejí budoucnost.

3. Aby se mohl někdo chovat dějinně, musí se stát subjektem

Aby bylo možné na výzvy přicházející z budoucnosti odpovídat, musí tu být subjekt, ke kterému výzvy přicházejí. Evropa se podle Ladislava Hejdánka stává Evropou v kulturním slova smyslu tehdy, když se její obyvatelé začínají chovat dějinně. To znamená, že se stávají subjekty. Toto dějinné chování nastává tehdy, když se člověk aktivně vloží doprostřed napětí mezi tím, co už je a co bylo, a mezi tím, co ještě není, co teprve přichází v nadějném očekávání. „Jen tak mohla Evropa ‚vstoupit‘ do dějin; nebyly tu dějiny jako něco předem daného, ale Evropané se stali dějinnými subjekty tím, že se začali ve vztahu k dějům chovat dějinně, tj. že začali dějinně jednat.“⁸

Subjekt je tématem, kterým se Hejdánek zabýval již v počátcích svého filosofování. Co ale znamená v jeho pojetí subjekt? V textu *Nepředmětné myšlení* Hejdánek předkládá základní vymezení

7 L. Hejdánek, *Budoucnost Evropy a my*, s. 64.

8 L. Hejdánek, *Evropa a dějiny*, in: *Lettre internationale* [česká verze], 1990/1, s. 11–13, zde s. 11.

subjektu: „Subjektem je každé jsoucno, které je vnitřně integrováno v celek.“⁹ Subjektem tedy není každá událost, subjektem se událost teprve musí stát. V *Úvodu do filosofování* Hejdánek píše:

*Subjekt je (...) událost, schopná nejenom akcí ve smyslu vyjití ven, do vnějšího osvětí, ale zejména návratu k sobě, sebeobnovení, zůstávání u sebe, a tím trvání, přetrvávání, přežívání jednotlivých elementárnějších událostí, na jejichž základě ovšem jedině může subjekt vzniknout a trvat. [zvýrazněno A. H.]*¹⁰

Každá vnitřně integrovaná událost je subjektem (např. člověk, zvířata, rostliny jsou pravá jsoucna). Pouhé agregáty subjekty nejsou, jako např. karafa, dům, město. Zvláštní postavení mají společenské struktury a zvláště dějiny. Subjekt je schopen reflexe a sebereflexe. To znamená, že je s to se kriticky vztáhnout ke svým aktivitám. Reflexe je akcí zaměřenou na jinou akci subjektu, tedy v konečném důsledku je zaměřena na sám subjekt.

*V reflexi je tematizován subjekt nikoliv jako danost, která je zdrojem akce, nýbrž také a zejména jako nedanost, která se akcí rekonstruuje a snad přímo konstituuje; a v reflexi reflexe je tematizován subjekt, který se teprve v sebe-poznání vskutku konstituuje a jehož identita či spíše sjednocenost se „subjektem“ jakožto daností ... musí být vždy znovu v integračním úsilí ustavována a obnovována. [zvýrazněno A. H.]*¹¹

Reflexe obecně musí umět vyzvednout to podstatné a také umět rozlišit, co padá na vrub subjektu a skutečnosti, jež je k subjektu vnější. Subjekt si reflexí zjednává přístup sám k sobě. Ale aby k sobě mohl přistoupit, musí umět od sebe odstoupit. Tím je dána možnost bytostné proměny subjektu samého. Vystoupení ze sebe je *ek-stasis*.

9 L. Hejdánek, *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, Praha 1997, s. 63.

10 L. Hejdánek, *Úvod do filosofování*, s. 46–47.

11 L. Hejdánek, *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, s. 106.

4. Být subjektem znamená být vztažen k budoucnosti

V momentu *ek-stase*, a pouze v tomto momentu, dochází k otevření se budoucnosti či jakémusi „setkání“ subjektu s ryzí nepředmětností (to je podle Hejdánka poslední zdroj každé aktivity a každého událostného dění, tedy i zdroj každého subjektu), neboť každá událost začíná jako cosi vnitřního, nepředmětného, „nejsoucího“, co se teprve v průběhu jejího dění uskutečňuje, zvnějšňuje, zpředměťuje. Toto setkání je možné, jen když subjekt přestává být sám sobě překážkou, a kdy se otvírá, aby sám sebe přijal v bytostné proměně, která se s ním odehraje. „Tuto otevřenost a přímo extrémní připravenost přijmout svou vlastní novou konstituci a nové pověření nelze už chápat jako druh akce – a přece existuje možnost ji reflektovat, i když to je možnost zhusta zanedbávaná.“¹²

A tak lze říci, že každá událost je svou budoucností, nikoliv minulostí, zakotvena v ryzí nepředmětnosti. Do minulosti se vracíme jen proto, abychom si z ní vzali to potřebné pro utváření budoucího. Taková aktivita vychází z budoucnosti jako ze svého zdroje. To znamená, že „vlastní budoucnost události je zakotvena, respektive vyvěrá z ryzí nepředmětnosti“.¹³ Každá událost má svého hybatele v budoucnosti či v ryzí nepředmětnosti. A tak žít svou vlastní budoucnost znamená být zakotven v ryzí nepředmětnosti. Takové žití není žitím z podstaty, z minulosti, nýbrž pouze z rozšíření si osvojené minulosti. Život založený na budoucnosti je tedy podstatou evropského života. „Zvolit **budoucnost** jako ‚základ‘ pro životní zakotvení znamená začít žít dějinně, tj. vstoupit do dějin jako **subjekt**, dějin se aktivně účastnit a dějinné událostné dění tak spolukonstituovat. [zvýrazněno A. H.]“¹⁴

Budoucnost, říká Hejdánek, má pro dějinného člověka podobu výzev, dějinná orientace je orientací na smysl toho, co přichází. Důraz je kladen na nutnost kritického výběru toho, na co chceme navazovat, z čeho chceme utvářet součásti evropské přítomnosti.

¹² Tamtéž, s. 107.

¹³ Srov. Tamtéž, s. 122.

¹⁴ L. Hejdánek, *Národ a nacionalismy. Úvahy o roli idejí a ideologií*, in: *Reflexe* 1993/9, s. 1–17, zde s. 15.

„Musíme odlišit ty skvělé a jedinečné výkony, na které dodnes můžeme, a dokonce musíme navazovat. Evropa by nebyla Evropou bez křesťanství; ale dějiny křesťanství v Evropě jsou plné hrůzy.“¹⁵ Otevření se budoucnosti je otevření se výzvám, které z ní přicházejí. Ale každou výzvu je třeba kriticky reflektovat. Tyto výzvy jsou předmětem dialogu v kulturních kontextech.

5. Evropa končí s koncem dějnotvorných subjektů

Evropa jako tradice, jako úděl a poslání se podle Hejdánka zakládá na dvou bodech. Jedním je dějinné myšlení a jednání, dějinnost založená na tom, že jednáme jako dějinné bytosti. Druhým je hluboká prereflektovanost našeho myšlení uskutečňovaná tím, že v dialogu promýšlíme dějinnost našeho myšlení a jednání. Je to něco, s čím se nesetkáváme v žádné jiné civilizaci. Z uvedených argumentů vyplývá, že pro pochopení fenoménu Evropy není pro Hejdánka důležitý vztah Evropy a národa, ale vztah dějinného subjektu (člověka) a Evropy. Na základě tohoto vztahu, kdy člověk nezbytně vychází z jisté národní historie a kultury, se aktivním výběrem z ní národ teprve vytváří jako smysluplný celek. Primární je pro Hejdánka Evropa jako prostor střetávání se nejlepšími možnými národními programy, tedy těch pravých stavebních kamenů kteréhokoli evropského národa. „Evropa nemá a nebude mít budoucnost bez Evropanů, kteří s plným vědomím a kriticky navazují na evropskou minulost a dělají z ní součást evropské přítomnosti.“¹⁶ Toto pochopení sounáležitosti národů, zvláště těch malých, vytvořených po roce 1918, v době, kdy nebylo porozumění pro evropskou jednotu, se nachází u Masaryka, inspirovaného Palackým, v úvahách o vytvoření evropské federace. Selhání ideje moderní Evropy se nalézá také po druhé světové válce v ústupu Evropy z pozic světového politického faktoru, způsobeném také rozpadem kolonialismu a emancipací třetího světa. Ze své osobní zkušenosti zažité

15 L. Hejdánek, *Evropa a dějiny*, s. 13.

16 Tamtéž, s. 13.

sovětské hegemonie dochází k závěru, že dějinně žijí spíše ti, kteří jsou utlačováni, nežli ti, kteří utlačují. Starost o Evropu byla tedy podle Hejdánka vždy větší na naší straně kontinentu.

V současné době spatřuje Hejdánek nebezpečí v konzumní společnosti západního typu. Ta je příznakem postupujícího selhání samotné ideje moderní Evropy. Moderní člověk se, jak říká Hejdánek, sice odvrací od minulosti, ale od budoucnosti nic neočekává, pouze snad to, že se otevírá jeho svévoli. Upozorňuje tak na možnost konce dějin v podobě absence reakcí dějnotvorných subjektů i při zachování jistého sledu událostí. Konzumní člověk, upozorňuje Hejdánek, na tvorbě dějin nespolutracuje. „Evropa a dějiny, Evropa a dějinnost náleží úzce k sobě. Evropané musí proto dále žít a myslet jako Evropané, anebo musí tuto štafetu předat nějaké jiné civilizaci. Zdaří-li se takové předání kolíku, bude Evropanství v tom nejpodstatnějším žít dál i mimo Evropu. Ne-li, bude asi s dějinami opravdu konec.“¹⁷

Evropa končí tehdy, když o ni přestaneme pečovat, když se přestaneme aktivně podílet na utváření této události, když Evropa přestane být naším úkolem. Patočka dokonce hovoří o tom, že význam Evropy slábne, že žijeme v době poevropské.¹⁸ Znamená to, že svět se nebude dále ubírat evropskou cestou, že se ve světě uplatní jiné tradice, že svět má již Evropy plné zuby? Nebo si Evropa bude držet svou hegemonní nadvládu mocí a silou?

Evropa je dnes v krizi, neboť není schopna se otevřít budoucnosti a v dialogu hledat jednotu. To, co je prezentováno jako dialog, je jen vnější forma. Ve skutečnosti téměř nikdo dialog vést nechce, neboť hledí jen na své osobní zájmy. Dialog o Evropě ale vyžaduje společný zájem všech zúčastněných, kdy se každý zajímá sice svým způsobem, ale pod jednou myšlenkou, která je stále znovu a znovu uskutečňována, neboť nemá definitivní cíl. Ale co dělat, když není zájem o skutečný dialog? Když naopak vidíme, že předstíraný dialog je tu jen proto, aby byla Evropa zbavena svého vlivu, co potom dělat? Jak si máme vysvětlit to, že se odkláníme od naší minulosti ve jménu podivné tolerance, která nemá uškodit druhým, má na

17 Tamtéž, s. 13.

18 Srov. J. Patočka, *Evropa a doba poevropská*, Praha 1992.

ně brát ohled, přičemž ale oni nejsou tolerantní vůči našim kořenům? Je třeba sáhnout k prostředkům, které druhou stranu přinutí k tomu, aby se svých záměrů vzdala? Myslím, že není jiné cesty. Evropa se musí držet myšlenky plurality, a to nejen plurality kulturní, ale také politické, a zároveň projevit vůli po společném. Pluralitu nesmíme chápat jen jako přirozenou různost.¹⁹ A dialog musíme chápat v první řadě jako dialog o kulturním vymezení Evropy.

Namísto závěru podržme jednu z tíživých Hejdánkových otázek k výzvě sjednocené Evropy: „Neznamená organizačně, správně, ekonomicky a finančně, snad i vojensky sjednocená Evropa vlastně jen vytvoření falešné Evropy? Neznamená to konec, zánik Evropy – navzdory zachování formy?“²⁰

Naše odpověď nebude bohužel jiná než souhlasná.

19 L. Hejdánek, *Budoucnost Evropy a my*, s. 64.

20 L. Hejdánek, *Evropská integrita jako dialog*, s. 5.

Summary: Nation and Europe in the Czech Thought

This collective monograph, the work of seven authors, focuses on an interrelated cluster of subjects important to the Czech philosophy. Its authors address three main questions: Firstly, how do Czech thinkers approach the issue of nationalisation and creation of the Czech nation? Secondly, in what ways do we, from our local positions, deal with the issue of a nation's position within the European space and what is our understanding of this supranational space? The third and final question transcends both of the foregoing: What does it mean to think in a Czech way, what is a typically Czech approach to nation and Europe, and to what extent does the subject of nation and Europe play a constitutive role in the Czech thought?

The book opens with a study by Miloš Havelka, who applies a sociological approach to the phenomenon of identity and assumes its triple definition. He points out that identity can be defined from the position of power as an identity of rulers and the persons ruled. Alternatively, it can be used as a concept in both individual and collective self-reflection. In our situation, however, in times when Europe is becoming increasingly integrated, Havelka claims that most helpful is yet another, third model, which we could see as a pluralistic concept of communicative identity. Its definition is based on the thoughts of Jürgen Habermas and Hartmundt Kaelbe. Generally speaking, it amounts to a claim that in our post-modern world, identity should be an instrument of or concept referring to scientific efforts to analyse reality rather than a means of power used with the intention of mobilising the masses.

Other authors of this monograph each in their turn treat the intellectual legacy of important politicians, intellectuals, and philosophers who have an ethnic or territorial connection with the

- Habsburg, O. von, *Die Paneropäische Idee. Eine Vision wird Wirklichkeit*, Wien – München 1999.
- Habsburg, O. von, *Úvahy o Evropě*, Praha 1993.
- Halabalová, M., *Co je to filosofie podle Lva Šestova* [diplomová práce], FF Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2010.
- Havelka, M. (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995.
- Havelka, M. (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1938–1989. Posuny a akcenty české otázky*, Praha 2006.
- Havelka, M., *Dějiny a smysl. Obsahy, akcenty a posuny „české otázky“ 1895–1989*, Praha 2001.
- Havlůjová, H., *Muzeum z časů krize. Kapitola z dějin Hrdličkova muzea člověka*, in: *Dějiny a současnost*, 12/2009, s. 24–27.
- Havránková, M. – Toman, J. (eds.): *Quadriolog. Bohuslav Havránek, Zdeňka Havránková, Roman Jakobson, Svatava Pírková-Jakobsonová. Vzájemná korespondence 1930–1978*, Praha 2001.
- Hejdánek, L. *Evropská integrita jako dialog*, in: *Křesťanská revue* 54/1997, s. 5–8.
- Hejdánek, L., *Budoucnost Evropy a my*, in: MacDonagh-Pajerová, M. – Hron, J. (eds.), *Evropané píší o Evropě*, Praha 2008, s. 61–65.
- Hejdánek, L., *Evropa a dějiny*, in: *Lettre international* [česká verze], 1/1990, s. 11–13.
- Hejdánek, L., *Myšlenka vítězné pravdy jako perspektiva Evropy*, in: *Křesťanská revue* 63/1996, s. 144–149 a s. 175–180.
- Hejdánek, L., *Národ a nacionalismy. Úvahy o roli idejí a ideologií*, in: *Reflexe* 1993/9, s. 1–17.
- Hejdánek, L., *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, Praha 1997.
- Hejdánek, L., *Úvod do filosofování*, Praha 2012.
- Hejret, J., *Češi a Slovanstvo. Přednáška v Slovanském semináři v Londýně, dne 20. X. a 1. XI. 1943*, London [1944].
- Henrich, D., *Die Grundstruktur der modernen Philosophie*, in: Ebeling, H. (ed.), *Subjektivität und Selbsterhaltung*, Frankfurt am Main 1976, s. 97–121.
- Herder, J. G., *Vývoj lidskosti*, Praha 1941.
- Hermann, T. – Zelenka, M., *Válečný spis Romana Jakobsona. Mezi strukturální lingvistikou, slavistikou a politizující ideologií*, in: Jakobson, R., *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*, Hermann, T., – Zelenka, M. (eds.), Praha – Červený Kostelec 2015, s. 17–106.

- Hermann, T., *Dějiny vědy jako disciplína*, in: *Vesmír* 81/2002, s. 688–691.
- Hermann, T., *Útěcha ze života* [dizertační práce], Praha 2008.
- Hoffmeister, A., *Tři české knihy*, in: Jakobson, R., *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*, Hermann, T. – Zelenka, M. (eds.), Praha – Červený Kostelec 2015, s. 268–271; původně in: *Nové Československo* (New Czechoslovakia) 5, 1944, č. 3, s. 6 (22. ledna; Londýn).
- Hrdlička, A., *Úkoly a potřeby anthropologie, zvláště v Československu*, in: *Anthropologie* 1/1923, s. 3–8.
- Hromádka, J. L. – Odložilík, O., *S druhého břehu. Úvahy z amerického exilu 1940–1945*, Praha 1946.
- Hromádka, J. L., *Do nejhlubších hlubin. Život, setkávání, teologie*, ed. P. Filipi, Praha 1990.
- Hromádka, J. L., *Don Quijote české filosofie. Emanuel Rádl 1873–1942*, New York 1943.
- Hromádka, J. L., *Kdo věří, dívá se dopředu...*, ed. M. Opočenský, Praha 1989.
- Hromádka, J. L., *Ke sporům o Moudrost starých Čechů*, in: R. Jakobson, *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*, Hermann, T. – Zelenka, M. (eds.), Praha – Červený Kostelec 2015, s. 300–303; původně in: *Husův lid* 5, 1944, č. 6, s. 91–93 (červen; Chicago).
- Hromádka, J. L., *Komunismus a křesťanství: O nápravu věcí lidských*, Praha 1947.
- Hromádka, J. L., *Masaryk mezi včerejškem a zítřkem*, Chicago 1940.
- Hromádka, J. L., *Mezi Východem a Západem*, Praha 1946.
- Hromádka, J. L., *Naše dnešní orientace*, Praha 1945.
- Hromádka, J. L., *O nové Československo*, Praha 1946.
- Hromádka, J. L., *O čistotu druhého odboje*, in: Jakobson, R., *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*, Hermann, T. – Zelenka, M. (eds.), Praha – Červený Kostelec 2015, s. 254–267; původně in: *Husův lid* 4, 1943, č. 12, s. 195–203 (prosinec; Chicago).
- Huntington, S., *Střet civilizací*, Praha 2001.
- Jakobson, R., *Dialogy*, Praha 1993.
- Jakobson, R., *Formalistická škola a dnešní literární věda ruská: Brno 1935*, Praha 2005.

v Praze. Kromě vlastní vědecké práce je editorem a překladatelem díla německého sociologa Maxe Webera a vydavatelem rozsáhlé antologie textů, které reflektují tzv. spor o smysl českých dějin.

Tomáš Hermann

Narozen 1974. Působí v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Vystudoval obory filosofie a historie na FF UK v Praze, doktorské studium absolvoval v oboru filosofie a dějiny přírodních věd na PFF UK v Praze (2008). Zabývá se dějinami filosofie a přírodních věd v českých zemích v 19. a 20. století, zaměřuje se zejména na dějiny věd o životě, filosofii vědy a vztahy vědy a ideologie v moderní době.

Aleš Havlíček

Narozen 1956 v Třebíči, zemřel 2015 v Praze. Studoval na FJFI ČVUT v Praze (1975–1980). Za účast na bytových seminářích byl ze studií vyloučen. Dálkově vystudoval VUT v Brně (1983–1987), mezitím byl zaměstnán v dělnických profesích a posléze jako programátor. V roce 1990 se účastnil vzniku Institutu politologických studií FSV UK. V témže roce spolu s Ladislavem Hejdánkem a Jakubem S. Trojanem založil nakladatelství OIKOYMENH. Za řadu Dějiny filosofie získal Havlíček v roce 2007 cenu Magnesia Litera za nakladatelský počin. Byl zakládajícím členem České platónské společnosti, v letech 2002–2007 i jejím předsedou. Od roku 2003 byl členem *International Plato Society*. Od roku 2007 byl odborným asistentem (od roku 2008 docentem) na FF UJEP v Ústí nad Labem. Zde rovněž mezi léty 2011–2015 vykonával funkci děkana.

Daniel Kroupa

Narozen 1949 v Praze, filosofii studoval na FF UK, signatář Charty 77, před rokem 1989 pracoval v rozmanitých, převážně dělnických profesích. Organizoval bytové filosofické semináře. Po roce 1989 působil patnáct let v politice, většinou v parlamentu (v obou

komorách). Souběžně přednášel na řadě vysokých škol: VŠE, PF a FF Univerzity Karlovy, FF Západočeské univerzity. Od roku 2005 je odborným asistentem na PF, respektive FF UJEP v Ústí nad Labem. Mezi léty 2005–2015 zde vedl katedru společenských věd, respektive katedru politologie a filozofie.

Edita M. Mendelová OP

Narodila se v roce 1965 v Brně a je členkou dominikánského řádu. Zabývá se studiem starokřesťanské literatury (církvní Otcové, mnišská teologie) a východního křesťanství. Specializuje se na překládání mnišských asketických děl (Sv. Atanáš, *Život sv. Antonína Poustevníka*; Jan Cassianus, *Zvyky cenobitů a léky na osm základních neřestí* atd.), kde se také dostává na styčné pole s antickou filosofií (řečtí filosofové, stoicismus, neoplatonismus). Publikovala též řadu knižních recenzí a článků v nejrůznějších periodikách (Katolický týdeník, časopis Salve, MF Dnes, časopis Distance, aj.). Spolupracovala též na vydání knihy o česko-německých vztazích (J. Šebek, *Od konfliktu k usmíření*, Praha 2013). V současné době pracuje na zpřístupnění mnišského díla Dorothea z Gazy.

Jan Musil

Narodil se v roce 1988 v Děčíně. Na Univerzitě J. E. Purkyně vystudoval politickou filosofii a zde nyní rovněž působí jako odborný asistent a tajemník katedry politologie a filozofie. Od roku 2013 je studentem postgraduálního studia filosofie a dějin přírodních věd na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Dlouhodobě se věnuje českému myšlení (se zvláštním zřetelem k Emanuelu Rádlovi) a vlivu rasových teorií na československou meziválečnou intelektuální elitu.

